

Hoorn, Foreestenhuis, 4 mei 2008
Dienst door ds. Frits Ph. Groeneveld

Eerste lezing

De eerste lezing betreft Jesaja 46, 4 met ter toelichting het volgende. Het werkwoord 'dragen' neemt in Jesaja 46 een bijzondere plaats in. Over de HEER wordt gezegd dat Hij mensen draagt in plaats van zich door mensen te laten dragen.

Jesaja 46, 4:

tot in ouderdom ben ik dezelfde,
tot in grijsheid zal ik u torsen, -
zoals ik gedaan heb zo zal ik u dragen,
ik zal u torsen en uitredden.

Tweede lezing

De tweede lezing komt uit: Elie Wiesel's "Vuur in de duisternis; chassidische portretten en legenden" (Katwijk, 1983):

Telkens wanneer de grote Rabbi Israël Baal Shem-Tov zag dat er een ramp over het volk van Israël zou komen, ging hij mediteren op een bepaalde plek in het woud; daar stak hij een vuur aan, zegde een gebed en het wonder geschiedde, de ramp werd herroepen. Later, toen zijn leerling, de beroemde Maggid van Mezeritch, de hemel om voorspraak bad om dezelfde redenen, ging hij naar dezelfde plek in het woud en zei: 'Heer van het heelal, luister. Ik weet niet hoe ik het vuur moet aanmaken, maar ik ben wel in staat om het gebed op te zeggen'. En het wonder geschiedde. Nog later ging Rabbi Mosche-Leib van Sassov naar het woud, om zijn volk te redden, en hij ze: 'Ik weet niet hoe ik het vuur moet aanmaken, maar ik weet de juiste plaats te vinden en dat moet voldoende zijn'. En het was voldoende: ook toen geschiedde het wonder. Toen was Rabbi Israël van Rizhin aan de beurt om het gevaar te bezweren. In zijn stoel gezeten nam hij het hoofd in de handen en sprak tot God: 'Ik ben niet in staat om het vuur aan te maken, ik ken het gebed niet, ik kan zelfs de plaats niet terugvinden in het woud. Al wat ik kan is dit verhaal vertellen. Dat moet voldoende zijn'. En het was voldoende.

Preek

Beste broeders en zusters,

Dertien jaar geleden - toen de bevrijding van Nederland voor de vijftigste keer werd herdacht - schreef ik voor het dagblad waar ik destijds bij werkte, een serie artikelen (kleine verhaaltjes) over ons land in het laatste oorlogsjaar. Van halverwege 1944 tot mei 1945. Toen dacht ik klaar te zijn.

Maar gelukkig was er iemand die erop wees dat de Tweede Wereldoorlog niet in mei 1945 was afgelopen, maar in augustus van datzelfde jaar. Pas na de capitulatie van Japan. Dus ging ik opnieuw aan de slag en had ik nog allerlei aanvullende gesprekken met mensen die de oorlog vooral in de Oost, in "Indië" zoals men toen nog zei, hadden meegemaakt. En van die extra gesprekken herinner ik me er één nog heel goed. Dat was toen ik bij een ongeveer 70-jarige meneer in Maarn terecht kwam. Een man die als krijgsgevangene en als dwangarbeider had gewerkt aan de aanleg van de Japanse spoorlijn door Birma en Thailand. Die beruchte spoorlijn die zo bekend is geworden door de film van de "Bridge on the River Kwai" in 1957.

Het was bij hem thuis. We dronken thee in de tuin. Aan het einde van de middag. Ik probeerde een gesprek op gang te brengen en vragen te stellen. Maar hij zei niets. Helemaal niets! Ik werd al bang dat ik te veel had gevraagd, dat het hem te moeilijk werd, dat hij zijn emoties en herinneringen niet aankon. Met de voorzichtigheid vroeg ik hem of hij toch niet iets kon vertellen van wat hem van die tijd, van zijn belevenissen als krijgsgevangene, voor ogen kwam. En weer bleef het stil. Doodstil. Toen zei hij: "Wat ik zie, wat ik door alles heen zie, zijn die prachtige bloemen. Die orchideeën in de rimboe". Zijn ogen straalden!

Dát is me bijgebleven. Die bloemen. Zijn stralende ogen. 't Is net of ik weer in die tuin zit. Waar toch nog een gesprek op gang kwam en hij me vertelde hij over wat hij had meegemaakt. Eerlijk gezegd sta ik er nog verbaasd van. Vijftig jaar na de oorlog, een halve eeuw na de bevrijding begint me zo'n man over de schoonheid van de natuur te praten. Niet onmiddellijk over het oorlogsleed, maar over de pracht van de natuur, over de pracht van Gods schepping. Ik geef daar een uitleg aan. Misschien niet de juiste. Maar zoals ik het versta, kan het zijn dat herinneringen aan oorlog, geweld en vernedering soms niet meer op de eerste plaats staan. Dat ze kunnen verschuiven. Dat er orchideeën kunnen bloeien.

Gisteren sla ik mijn krant open en ik lees in "Trouw": "Dodenherdenking en Bevrijdingsdag slijten niet. Tachtig procent van de bevolking hecht nog altijd veel belang aan het gedenken op de 4de mei en het vieren op de 5de mei. Waaruit blijkt dat met het slinken van de generatie die de oorlog bewust heeft meegemaakt, niet de aandacht daarvoor verdwijnt".

Drieënzestig jaar later. En straks zeventig of tachtig jaar. Als er niemand meer leeft die die oorlog heeft meegemaakt. Wat valt er dan nog te herdenken? Namen zeggen niet zoveel meer. Maar de verhalen blijven. Soms flarden van verhalen. Misschien uit hun verband gerukt, maar toch. Zoals dat gaat met de "vaderlandse geschiedenis" of met de "tachtigjarige oorlog". Zoals dat ook gaat met de nog veel oudere bijbelse verhalen. Over een uittocht uit een slavenland, over veertig jaar zwerven door een woestijn, over de strijd van David met Goliath, over al die meer dan verschrikkelijke oudtestamentische oorlogen, over de Babylonische ballingschap, over Jezus van Nazareth en zijn beweging, over de verwoesting van Jeruzalem. De verhalen blijven, ook al is er niemand meer in leven.

En dan? Wat heeft de profeet Jesaja ons dan nog te vertellen. Wat is het nog waard dat hij schreef dat JHWH "tot in hoge ouderdom dezelfde is, dat hij de mensen tot in grijsheid zal torsen. Dat Hij de mensen zal dragen, ze zal torsen en uitredden". En wat is er nog waar van het verhaal van die vier rabbijnen waarover Elie Wiesél spreekt. Wat kan daarvan in onze tijd, in deze tijd van het eind van de grote verhalen, van de sterke overtuigingen en van de grote woorden, nog waar zijn?

Dat is de grote vraag. Welke verhalen nog waar en de moeite waard zijn? Zou het zo zijn dat we het tegenwoordig vooral van "kleine verhalen" moeten hebben? Over bloemen in de rimboe. Diezelfde rimboe waar dwangarbeiders werken en kreperen. Of dat veelzeggende verhaal over rabbi Israël van Rizhin (de vierde rabbi). In hem kunnen we ons bijna probleemloos herkennen, want lijden wij niet net als hij onder de vermindering van de betekenis van het geestelijke leven? Wij kunnen net als hij het vuur niet meer aanmaken (waar is de inspiratie gebleven? Waar zijn de idealen, de ideologieën, de grote woorden die ons eens inspireerden?). We kennen het gebed niet meer (wij klagen over de verstomping van het gebedsleven) en we kennen de plaats in het woud niet meer. Want onze heilige plekken" in de vorm van gewoonten, rites en tradities zijn veelal verloren gegaan. Zonder dat er iets voor in de plaats is gekomen. Maar we zeggen die rabbi misschien na: "Al wat ik kan is het verhaal vertellen. Dat moet voldoende zijn". En daarmee gaan we strompelend verder.

Dat verder gaan, met herdenken en met vieren, dat heeft van alles met geloof te maken. Niet uitsluitend, want er zijn eindeloos veel mensen die daar weinig of niets mee hebben. Maar wij die hier samenkomen, hebben dat wel, hebben althans een verlangen in die richting. Zoals we dat

kunnen vinden in die woorden van Dietrich Bonhoeffer, een Duitse verzetstheoloog. Over zich (zelfs in de grootste nood) geborgen kunnen of geborgen willen voelen in de hand van God "die in de avond en in de morgen en elke, nieuwe dag nabij ons is".

Ik citeer dat, die woorden van Bonhoeffer in zijn laatste gedicht "Goede machten", met schroom. Zou ik, zouden wij ons verhaal zo kunnen schrijven? Zo geloven? Je volkomen geborgen voelen in de handen van de Eeuwige. Mag en moet ik u en mezelf dat toewensen. Zo'n zekerheid? Ik denk eerder dat wij ons maar moeten zien te behelpen met het kleine verhaal. Dat zijn die verhalen die gelden, die hanteerbaar zijn. Dat zijn volgens de bekende Nederlandse, joodse, naoorlogse schrijver Abel Herzberg niet de verhalen van de machtigen met hun legers, hun veroveringen, hun wereldrijken, hun invloed, hun patserigheid, hun economie en hun geld. En het zijn ook niet de verhalen van onze prestaties waarmee we goede sier maken of onszelf bevestigen.

Welke dan wel? Vooral, wat de vroegere Amsterdamse studentenpredikant Bernard Rootmensen in zijn boekje "Oases in de woestijn" (1994) de "verhalen van tegenspraak" noemt. Dat zijn de "gevaarlijke verhalen" uit de bijbel of uit de overlevering daarna, subversieve, ondermijnende verhalen, verhalen als "eye-openers" of blikopeners en verhalen van de "herinneringen aan morgen", namelijk hoe we zouden kunnen zijn. Het zijn doorleefde verhalen van mensen (klokkeluiders worden ze tegenwoordig wel genoemd), van mensen die vuurtorenfuncties hebben gehad. Je kunt zo een aantal grote namen noemen, maar evenzogoed van zogenaamde "gewone" mensen om ons heen. Die een voorbeeld geven, iets nieuws oppakken. U kent ze wel. En soms zijn het verhalen van onszelf, van onze eigen, allereigenste ervaringen. Verhalen waar we op kunnen teren.

Zulke verhalen zijn soms als "Oases in de woestijn". We kunnen ons erin herkennen, we kunnen ze aan elkaar vertellen, we kunnen ze toepassen op deze tijd en we kunnen er verder aan spinnen omdat het grote voordeel van een verhaal nu eenmaal is dat het niet vastligt en een veel opener structuur heeft dan een dogma of een andere, zogenaamde grote zekerheid. En het alleraardigste is dat verhalen "tegen het licht" gehouden kunnen worden en dat je dan kunt ontdekken dat het licht van de Eeuwige erdoorheen valt en straalt. Hoe dat kan, hoe dat werkt, dat moet u niet aan mij, maar zou u beter aan Onzelveheer kunnen vragen.

Door een verhaal-dat-geldt kunnen we weer op verhaal komen, even uitblazen, er kracht of steun of troost bij vinden. Op adem komen, het minder benauwd krijgen. Daarom moeten we ernaar luisteren en ze vertellen. Ze niet onbesproken, onverteld laten. Wat er gebeurde. In die oorlogsjaren. In al die tijden daarna. Van welke tijden er ook vele oorlogstijden waren. Zoals in wat we vroeger "Nederlands-Indië" noemden. Dat is niet om mee op te houden. Ook al verschuift de herinnering. Als mensen toch ophouden om te vertellen - als we niet meer over de Eeuwige, over Jezus van Nazareth, over die rabbijnen, over die man in Maarn of over Dietrich Bonhoeffer zouden horen, ja dan verschraalt de wereld.

Mijn ochtendblad zegt nog veel meer over 4 en 5 mei en publiceert een groot verhaal van Ruth Wisse, hoogleraar in de Jiddische literatuur, over "het leren van de geschiedenis" en het herdenken van het grote verdriet". Soms vraag je je af of dat achter of voor ons ligt. Met 'voor' bedoel ik niet alleen 'in de toekomst', maar ook voor ons - voor onze voeten, binnen ogbereik. Donderdagmorgen (Hemelvaartsdag) ging ik op de fiets naar de Oude Kerk, de oudste kerk van Amsterdam. De hemelvaartsdienst was een mooie sobere dienst, maar er was in diezelfde kerk ook een tentoonstelling. De jaarlijkse expositie van "World Press Photo", van de beste persfoto's. De beste, de treffendste foto's - althans volgens de internationale jury - waren bijna stuk voor stuk, voor 90 procent oorlogsfoto's. Over oorlog en onvoorstelbaar veel leed (bloed, zweet en tranen). Wat op je afkomt uit Irak, uit Afghanistan, overal uit de wereld. Eerst schrik je je een ongeluk en daarna nog eens. Dat juist die foto's in de prijzen vallen, dat juist die foto's bekroond worden.

Wat is herdenken, wat is 'gedenken', wat is 'vieren' eigenlijk? Is vieren niet zoiets als het leven zodanig beleven dat het wordt uitgetild boven het toevallige en in het perspectief van de tijd wordt geplaatst, zodat we het kunnen delen. Eén, heel bijzondere vorm van 'vieren', hoe het in de kerk, in een kerkdienst toegaat. Vieren doen we ook met verjaardagen of als iemand voor een examen slaagt. Vieren is ook een manier om vorm en inhoud aan gemeenschappelijk verdriet te geven. Bij een begrafenis of een crematie en vieren kan óók een manier van samenzweren, van je verenigd voelen tegen de vergetelheid. Daarom "vieren" we elk jaar de 4de mei of gaan Amsterdammers op de 25ste februari naar de Dokwerker, het beeld van de februaristaking. En daar sta je dan en je mond valt dicht. Bij die fototentoonstelling. Stilstaan, aandacht geven. Al die slachtoffers. Van welke oorlog, van welke kant, in welke tijd ook.

Op Irak of welke oorlog ook, kunnen we waarschijnlijk geen enkele directe invloed uitoefenen. Maar we kunnen ons wel inspinnen om aan het kwaad-in-de-wereld wat minder kans te geven. Bijvoorbeeld door vredesvrijwilligeres, zoals eertijds in Noord-Ierland of nu ook in het Midden-Oosten steun in de rug te verlenen. Misschien gaat het voorbij. Misschien komt er ooit een tijd van minder onvrede onder de mensen. Misschien komen er ooit voeten gevleugeld ons melden de vrede, daalt over de smeulende aarde de dauw van de vrede. Misschien wordt ooit uit mensenmonden het verhaal gehoord: wij zullen rusten in vrede. Dan zullen we zwaaien naar vreemden, ze zullen ons groeten. Wie was de vijand? We gaan hem ontmoeten. Dan zullen we gaan waar nog geen wegen bestaan, vrede de weg voor onze voeten. Amen

Sotlied: lied 216 "Komen ooit voeten gevleugeld"

Bijlage:

Gedicht van Dietrich Bonhoeffer

Goede machten

Door goede machten stil en trouw omgeven,
beschermd, getroost, beveiligd wonderbaar,
zo wil ik deze dagen met u leven
en met u binnengaan in 't nieuwe jaar.

Nog drukt de zware last van kwade dagen,
nog komt het oude kwellen hart en hoofd.
Voor onze opgejaagde zielen vragen
wij, Heer, het heil dat Gij ons hebt beloofd.

En zo Gij ons de bittere kelk wilt geven
vol leed, gevuld tot boven aan de rand,
dan nemen wij hem dankbaar, zonder beven,
uit uwe goede en getrouwe hand.

Maar wilt Gij ons nog eenmaal vreugde schenken
aan deze wereld en de glans der zon,
dan willen wij voorbijging wij gedenken:
u zij ons leven dat uit U begon.

Laat warm en stil vandaag de kaarsen branden:
Gij hebt ze in onze duisternis gebracht.
Breng, als het zijn kan, ons weer bij elkander.
Wij weten het, uw licht schijnt in de nacht.

Zij het dat stille diepten ons omringen,
laat ons toch horen, Heer, nu als voorheen,
het lofgezag dat al uw kindren zingen,
het volle lied der wereld om ons heen.

Door goede machten wonderbaar geborgen,
wachten wij rustig, wat ons lot ook zij.

God is met ons in de avond en de morgen,
en elke nieuwe dag is Hij nabij.

Dietrich Bonhoeffer (Duits theoloog 1906-1945).
Gedicht.

Geschreven in de Gestapo-gevangenis in de
Prinz-Albrecht Strasse
in Berlijn, eind december 1944. Op 9 april 1945
werd Bonhoeffer,
deelnemer aan de samenzwering tegen het leven
van Hitler, in
het concentratiekamp Flossenbürg ter dood
gebracht.